

A homofóbia sokféle arca

**Takács Judit (szerk.): *Homofóbia Magyarországon*,
Budapest: L'Harmattan, 2011, 188 p.**

Gregor Anikó

aniko.gregor@gmail.com

Közhely úgy kezdeni egy recenziót, amely szerint hiánypótló kötetet tarthat kezében az olvasó, ha elolvassa a téma egyik legnagyobb magyarországi szakértője, Takács Judit szerkesztésében napvilágot látott *Homofóbia Magyarországon* című könyvet. Ebben az esetben azonban valóban teljesen indokolt így indítani a kötet bemutatását, mert magyarul a magyarországi viszonyokról valóban nem született még ilyen sokrétű válogatás a homofóbia témakörében.

A könyv által felkarolt téma aktualitását sem kell hosszasan igazolni. Évről évre újabb és újabb támadás éri az LMBT(QI)-embereket a magán- és nyilvános szférában egyaránt. Nem csak a Budapest Pride felvonulást érő erőszakos támadásokra kell gondolni, hanem például a 2012. január 1-jével hatályba lépő új magyar alaptörvény szövege is egyértelműen kinyilvánítja, hogy a házasság intézménye ma Magyarországon még mindig egy férfi és egy nő közössége, és az azonos nemű párok számára jogilag elérhetetlen forma.

A kötet egyik legnagyobb értéke, hogy szinte az összes benne szereplő tanulmány olyan aspektusát ragadja meg a hazai homofóbiának, amelyről eddig keveset hallhatott, olvashatott az érdeklő szakmai közeg. A tanulmányok mindemellett a megszokott terjedelemhez képest rövidebbek, viszont problémaszpecifikusabbak, ezért különösen érdekes olvasmányt jelentenek azoknak, akik bár már valamenynyire járatosak a szexualitások szociológiájában, illetve a homofóbiával kapcsolatos témákban, de arra is kíváncsiak, hogy a sokszor tárgyaltakhoz képest milyen újabb kérdések merülnek fel a téma kapcsán, mindezek ráadásul hazai szerzők tollából a hazai viszonyokra reflektálva.

A *Homofóbia Magyarországon* című könyv 13 tanulmányt tartalmaz, amelyek a legváltozatosabb tudományos nézőpontokból tekintenek rá a homofóbia jelenségére. Fontos megemlíteni, hogy a kötetben szereplő írások egy 2011 májusában az MTA Szociológiai Kutatóintézete által szervezett interdiszciplináris műhelykonferencia előadásainak írott és átdolgozott verziói, vagyis a szervezők már a konferencia programjának megszerkesztésekor ügyeltek arra, hogy minél többféle megközelítés és témafelvetés képviseltethesse magát. Az említett tanulmányok így

általános szociológiai, családszociológiai, oktatásszociológiai, jogi és pedagógiai oldalról közelítik meg a homofóbia jelenségét.

A kötet nyitótanulmánya mintegy megágyaz a könyv későbbi írásainak. Takács Judit a magyarországi és nemzetközi nagymintás adatfelvételek adatainak segítségével mutatja be a homoszexuális emberek társadalmi elfogadottságának mértékében mutatkozó országon belüli és országok közötti különbségeket. A tanulmány a már többször is ismertetett, mondhatni szokásos megállapítások mellett (a nők, a fiatalabbak, az iskolázottabbak, a kevésbé vallásosak, a magukat mérsékelt baloldalinak vallók tűnnek a leginkább elfogadónak a homoszexualitás iránt) érdekes kapcsolatokra világít rá a saját étellel való elégedettség, a demokrácia működésével kapcsolatos elégedettség és a homofóbia országos szintje között – azt a releváns kérdést ugyanakkor nem veti fel a szerző, hogy van-e értelme bármilyen formában ok-okozati viszonyról beszélni az említett tényezők között (ahogyan azt ő maga teszi), avagy a pusztá tapasztalati együttjárás deklarálásán túl komplexebb elemzésekkel lenne több esély az összefüggések pontosabb feltárására a jövőben.

A társadalmi kontextus vizsgálata után a fókusz az egyéni tapasztalatokra helyeződik Dombos Tamás, Takács Judit, P. Tóth Tamás és Mocsonaki László írásában, amely egy 2010-es magyar LGBT-mintán végzett kvantitatív kutatás eredményeit ismerteti. Bár a kutatás módszertanilag több problémát is felvet (nem valószínűségi mintavételi módszerrel dolgoztak a kutatók a populáció nehezen elérhető volta miatt, ezáltal nem lehetséges mintavételi hibát és így a populációs becslések pontosságát becsülni), nagyméretű és nem csak budapesti mintát jelenleg a kutatók által alkalmazott módszeren kívül sokkal költségesebb, időigényesebb és bonyolultabb módon lehet csak venni (például válaszadó-vezérelt reprezentatív mintavétel). A kutatás igen szerteágazó területeken mérte fel a hazai LGBT-emberek helyzetét. Akár az előbújást, akár a gyermekvállalási terveket, a munkahelyi vagy iskolai, vagy a konkrét erőszakos diszkriminatív tapasztalatokat tekintjük, az LGBT-emberek szinte napi tapasztalatai közé tartoznak a hátrányos megkülönböztetés és a homofóbia legváltozatosabb formái.

Az általánosabb áttekintő tanulmányok után a kötet többi írása valamilyen jól lehatárolt kutatási vagy policy problémának a bemutatását tűzi ki célul. Turai Katalin Ráhel biszexuálisokkal folytatott mélyinterjúiban keresi és találja meg a homofóbia és a bifóbia jeleit. A biszexuálisok kutatásának volumene még a nemzetközi irodalomban is háttérbe szorul a meleg- és leszbikus kutatások mellett, itthon egyértelműen úttörő jellegű Turai kutatási érdeklődése. A tanulmány újdonságai közé nem csak a biszexuálisok kutatása tartozik, hanem a szerző által felvetett kutatási kérdés is: vajon miként jelennek meg a pozitív és negatív auto- és heterosztereotípiák a biszexuális emberek fejében a biszexuálisokkal és a homoszexuálisokkal kapcsolatban.

Borgos Anna és Béres-Deák Rita tanulmányaikban leszbikus, illetve meleg párok gyermekvállalásával foglalkoznak, és nagyon fontos újabb adalékokkal szol-

gálnak a hazai és nemzetközi családszociológiai szakirodalomhoz. Borgos Anna írásában a legfontosabb és legújabb nemzetközi kutatások eredményeit foglalja össze, amely kutatások a kétanyás családokkal foglalkoznak. Borgos néhány kutatás kérdésfeltevéseit is kritizálja, melyekre az jellemző, hogy a kutatók a kutatási kérdést valamilyen (hetero)normatív nézőpontból teszik fel (például: nem lesz-e nagyobb arányban meleg a melegек által nevelt gyermekekből, mint a nem meleg szülők által neveltekből), így kérdéses, hogy vajon milyen jellegű tudás az, amit a meleg családokról újratermel maga a tudomány. Borgos néhány bekezdés erejéig az ilyen irányú magyar kutatásokat is megemlíti, valamint kevésbé kiforrott, sokkal inkább illusztratív jelleggel mutatja be, hogy miként nyilvánulnak meg egyesek a nyilvános szférában a szivárványcsaládokkal kapcsolatban.

Ugyanezen a témán belül maradva Béres-Deák Rita tanulmányában arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen hasonlóságok és különbségek rajzolódnak ki a meleg és leszbikus párok gyermekvállalásával kapcsolatosan az LMBT-közösség tagjai között. Bár a szerző mélyinterjúk elemzésén keresztül arra a nem meglepő következtetésre jut, hogy a leszbikus és meleg párok helyzetét egyaránt megnehezíti a homofóbia, mivel mindenhol a heteroszexuális párkapcsolatra épülő család képének követendő normája köszön vissza, fontos különbséget is talál: a meleg férfpároknak sokkal nehezebb a helyzetük, ha gyermeket szeretnének, hiszen homoszexualitásuk és nemük miatt is kiválthatják a társadalmi környezet furcsállását vagy rosszindulatát.

A tanulmánykötet következő három tanulmánya a jog prizmáján keresztül vizsgálja a magyarországi homofóbiát, és mind valamilyen rendszerszintű hiányosságra mutat rá, amelyeket orvosolva hatékonyabb lehetne az LMBT-emberek jogi védelme. Uizt Renáta írása a homofóbiát mint emberi jogi problémát definiálja, és azt elemzi, hogy a jog eszköztára mennyivel kevésbé hatékony, amikor két egyenrangú egyén (például iskolatársak vagy munkatársak) közötti problémát kíván rendezni, ahhoz képest, amikor egyértelműen alá-fölé rendeltségi viszonyban (például tanár és diák, főnök és beosztott között) jelenik meg a homofóbia, itt ugyanis az alárendelt egyént védené a jog az önkényeskedő magasabb szintű entitással szemben.

Polgári Eszter a homofób gyűlöletbeszéd elleni papíron létező, de a gyakorlatban mégsem megfelelő jogi lehetőségekről ír tanulmányában. Hasonló következtetésre jut Balogh Lídia és Pap András László a tágabb tartalmú gyűlölet-bűncselekményekkel és ezek büntethetőségével kapcsolatosan.

A jogi megközelítések után újra inkább a szociológiai, nevezetesen az oktatáshoz szociológiai, majd pedagógiai kerethez érkezik az olvasó. Rédei Dorottya budapesti heteroszexuális középiskolás diákok véleményét kérdezte a homoszexualitásról csoportos mélyinterjúk segítségével. Bár Magyarországon még alig láttak napvilágot olyan esetek, amikor iskolákban vélt vagy valós szexuális másságuk miatt bántottak, zaklattak volna diákok (ami nem jelenti azt, hogy nincsenek ilyen esetek), az USA-ban egyre több ilyen, nemritkán tragikus kimenetelű esetre derül

fény. Rédai kutatása tulajdonképpen a hazai közeg elővizsgálataként is felfogható, bár kutatása inkább illik az esettanulmány kategóriájába, hiszen mindössze egy fővárosi szakközép- és szakiskola diákjainak vizsgálatán alapszik. Eredményei szerint a fiúk sokkal elutasítóbbak a homoszexualitással (meleg férfiak közti kapcsolattal) szemben, mint a lányok, és ez a fajta vélemény a saját heteroszexuális maszkulinitásuk megerősítéséhez kíván hozzájárulni. A tanulmány külön érdekessége, hogy a szerző a diákok neme mellett az etnicitás dimenzióját is bevette az analitikus kategóriák közé. Bár Rédai Dorottya deklarálja, hogy nem áll szándékában etnicizáló általánosításokat tenni, kérdés, mennyire tudja ezt elkerülni azáltal, hogy a mintájába kerülő cigány diákok egy homogén csoport tagjaként jelennek meg a kutatás alanyai között. Vajon az olvasó is elkerüli-e ezt a fajta általánosítást, amelyre akarva-akaratlanul éppen a kutató maga ad lehetőséget?

Takács István Károly egy 2008–2009-ben zajló, szegedi középiskolás fiatalok körében lefolytatott kvantitatív kutatás eredményeiről számol be, amely kutatás célja az volt, hogy feltérképezzék, milyen ismeretekkel, attitűdökkel rendelkeznek a szegedi 14–20 éves középiskolások a homoszexualitással kapcsolatban. Sajnos meg kell jegyeznünk, hogy a szerző állításaival ellentétben a minta nem alkalmas arra, hogy a kutatásból származó eredmények általánosíthatóak legyenek a szegedi középiskolásokra, hiszen nem történt valószínűségi mintavétel, és annak ellenőrzésére sem utal a szerző, hogy vajon a minta – a kutatás során releváns kemény változók mentén való – összetétele mennyiben különbözik az említett alapsokaságtól. Ez a kérdés, és a minta kiválasztásának a módja azért is fontos, mert a szerző az eredmények ismertetésekor többször utal arra, hogy a várakozásokkal ellentétes eredmények születtek, sőt a szerző szerint a 14–20 év közötti szegedi középiskolások kifejezetten toleránsak a homoszexualitással szemben. Ha a kérdőívek kitöltése önkéntes volt, akkor viszont elképzelhető, hogy olyan diákok töltötték ki a kérdőívet, akik eleve toleránsabbak a homoszexuálisokkal szemben.

Hasonló logikát követ Lányi Katalin tanulmánya, melyben egy fővárosi főiskola hallgatói körében végzett kérdőíves kutatás eredményeit elemzi. Eredményei szerint a női hallgatók elfogadóbbnak tűnnek a férfiaknál, kérdésként merülhet fel ugyanakkor, hogy vajon számíthat-e ebben az eredményben az, hogy a tanulmány alapján a kérdőív következetesen „melegekről” teszi fel a kérdéseit, amiről elsősorban jellemzően férfi homoszexuálisokra asszociálnak az emberek. Erre a lehetséges torzításra a szerző sajnálatosan nem tér ki. Lányi tanulmányának legvégén egy érdekes és nagyon fontos programra, a Szimpozion Egyesület által tartott *Melegség és megismerés* programra és annak hatására hívja fel a figyelmet. A program keretében egy meleg férfiből és egy lesbikus nőből álló pár látogat el középiskolai osztályokba vagy felsőoktatási csoportokba, hogy ott beszélgessen a diákokkal a homoszexualitásról. Lányi Katalin arra tesz kísérletet, hogy lemérje, vajon milyen hatása van ennek a programnak a hallgatói véleményére, és bár itt is módszertani problémákba ütközik, általánosságban úgy tűnik, hogy a program

rövid távon valóban képes az előítéletek enyhítésére. Itt nyitott kérdés maradt a program hosszabb távú hatása, ennek feltérképezése még várat magára.

A tanulmánykötet záró tanulmánya Mészáros Györgytől származik, aki homo- és heteroszexuális tanárok és tanárhallgatók részvételével zajló fókuszcsoporthoz beszélgetések keretében vizsgálta azt, hogy a vizsgált csoportok miként viszonyulnak az LMBT-téma iskolán belüli formális és informális megjelenéséhez. Könnyen belátható a szerző állításának igaz volta, miszerint különösen fontos lenne a pedagógusok véleményének megismerése és esetleges intoleranciájuk megváltoztatása annak érdekében, hogy az LMBT-diákok számára az iskola ne olyan terep legyen, ahol homofóbiával (akár a tanárok részéről is) találkozhatnak. Mészáros György eredményei szerint az LMBT-téma szinte tabunak számít az iskolákon belül, legfeljebb biológia- vagy irodalomórán kerül elő a tananyaghoz kapcsolódóan. Még maguk az LMBT-tanárok is félve változtatnának a helyzeten, de mindenképpen tanácsatlannak tűnnek abban, hogy miként lehet a témát bevinni az intézmény falai közé, és ez a heteroszexuális tanárookra is igaz. Mészáros kutatása egy nagyon fontos hiányt tár fel, nevezetesen azt, hogy a pedagógusképzésbe mihamarabb szükséges lenne egy olyan képzést beépíteni, ami segítené a leendő pedagógusokat abban, hogy miként érdemes a diákokkal erről a témáról beszélgetni, és nem csak akkor, amikor a szapphói költészet kerül szóba. Fontos hozadéka lenne ezeknek a képzéseknek az is, hogy várhatóan emelkedne a pedagógushallgatók toleranciájának szintje, és ez segíthetne abban, hogy az iskolai környezet elfogadóbbá váljon az LMBT-diákokkal szemben is.

A *Homofóbia Magyarországon* című kötetet nem csak azoknak érdemes tehát elolvasni, akik a gender studies vagy a társadalmi nemek szociológiája iránt érdeklődnek, hanem azoknak is, akik a család- vagy az oktatásszociológia, a jog vagy éppen a pedagógia művelői. A tanulmányok azon kívül, hogy tartalmasak, nagyon gondolatébresztőek is. Bár egyesek hiányolhatják, hogy miért nem került bele írás a munkahelyen tapasztalható homofóbiáról, a homofóbia mögött álló szociálpszichológiai tényezőkről, valamint a magyarországi transznemű közösség tagjairól, a kötet elolvasása után minden bizonnyal kedvet éreznek majd ahhoz, hogy saját maguk foltozzák be ezeket a tudományos lyukakat.

